

จดหมายข่าว (E-Newsletter: Agri. Policy Research)

งานวิจัยเชิงนโยบายเกษตร

ปีที่ 8 ฉบับที่ 3

ประจำเดือน กันยายน – ธันวาคม 2563

ความเบื้องต้น

โดย รศ.สมพร อิศวิลานนท์ และ ดร.ปิยะทัศน์ พาพอนุรักษ์
สถาบันคลังสมองของชาติ

เนื้อหาในจดหมายข่าว “งานวิจัยเชิงนโยบายเกษตร” ฉบับที่ 3 ของปี 2563 นี้ เป็นการสรุปผลการศึกษาจากโครงการวิจัย “นวัตกรรมทางสังคมเพื่อส่งเสริมวิถีชีวิตเกษตรกรบนพื้นที่สูงสู่ความยั่งยืน” โดยมี รศ. ดร. เขมรัฐ ฤทธิงศิริ และคณะเป็นผู้ศึกษา โครงการวิจัยดังกล่าวเป็นหนึ่งในโครงการวิจัยที่สำนักประสานงานชุดโครงการ “นวัตกรรมการพัฒนาเกษตรกรสู่การเกษตรสมัยใหม่” ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) ร่วมกับสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

การศึกษานี้มีจุดมุ่งหมายในการช่วยชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ให้ปรับเปลี่ยนตนเองสู่การทำเกษตรกรรมที่ยั่งยืนเหมาะสมกับพื้นที่ป่า เพื่อให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ในโครงการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ตาม พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และ พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 โดยพัฒนาต้นแบบนวัตกรรมทางสังคม ใน 2 หมู่บ้านพื้นที่ศึกษา จ.น่าน ในเขตป่าอนุรักษ์ ให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ไปสู่การเกษตรที่ยั่งยืนเป็นมิตรกับป่าและสิ่งแวดล้อม ซึ่งแม้ว่ามีหลายภาคส่วนได้พยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งในระดับนโยบาย อาทิ นโยบายทางคืนผืนป่า นโยบายส่งเสริมอาชีพ การพัฒนาตลาดทางเลือกให้กับเกษตรกร แต่ในหลายโครงการยังไม่สามารถดำเนินการบรรลุตามเป้าประสงค์ได้ บางโครงการบรรลุวัตถุประสงค์ในช่วงระยะเวลาสั้นๆ ที่โครงการเข้าไปส่งเสริมหรือช่วยเหลือ แต่เมื่อสิ้นสุดการดำเนินงาน เกษตรกรไม่สามารถแก้ไขปัญหาและต้องกลับไปปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เช่นเดิม

โดยผลการศึกษานำมาถอดบทเรียน ขยายผลสู่พื้นที่อื่นๆ ที่มีบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงประสบปัญหาที่ใกล้เคียงกัน คณะผู้จัดทำจดหมายข่าวหวังเป็นอย่างยิ่งว่าเนื้อหาจดหมายข่าวฉบับนี้ จะมีส่วนช่วยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและสนใจได้รับทราบและนำข้อมูลดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาการเกษตรบนพื้นที่สูงเพื่อผลักดันให้เกิดความยั่งยืนในอนาคต ✕

“นวัตกรรมทางสังคมเพื่อส่งเสริมวิถีชีวิตเกษตรกรบนพื้นที่สูงสู่ความยั่งยืน”

ศึกษาโดย รศ. ดร. เขมรัฐ เถลิงศรี และคณะ
คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากมติ ครม. 26 พฤศจิกายน 2561 เห็นชอบในหลักการของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) 18 มิถุนายน 2561 กำหนดแนวทางดำเนินงานสำหรับคนที่อยู่ในเขตป่าอนุรักษ์เพื่อให้สามารถอยู่ทำกินและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ต่อไปได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย หลังจากที พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และ พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562 มีผลบังคับใช้ มติให้นำไปสู่การจัดทำแนวเขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์สำหรับแต่ละชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์ โดยจัดสรรพื้นที่ให้คนที่ผ่านเกณฑ์คุณสมบัติรายละ 20 ไร่ ซึ่งเขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์นี้จะถูกใช้จัดทำโครงการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชนก่อนส่งเข้าสู่ขั้นตอน เพื่อในที่สุดจะตราเป็นพระราชกฤษฎีกา ผลที่ตามมาจากแนวทางดำเนินงานนี้ คือ ชุมชนในเขตป่าอนุรักษ์จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนตัวเองสู่การเกษตรยั่งยืนที่เหมาะสมกับพื้นที่ป่า เพื่อให้สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ที่จะระบุไว้ในโครงการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชน

จังหวัดน่าน สูญเสียพื้นที่ป่าจากการขยายพื้นที่การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่รุนแรงมาก ภาคเหนือเคยมีพื้นที่ป่าถึง 59.42 ล้านไร่ในปี พ.ศ. 2551 แต่ในปี 2560 พื้นที่ป่าเหลือเพียง 56.38 ล้านไร่ โดย จ.น่าน มีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มากเป็นอันดับสองของประเทศ การสูญเสียพื้นที่ป่าจากการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ในลักษณะพืชเชิงเดี่ยวบนพื้นที่สูงส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของเกษตรกรในพื้นที่เป็นอย่างมาก ทั้งในด้านเศรษฐกิจ เช่น รายได้น้อยและไม่แน่นอน ความมั่นคงทางรายได้ต่ำ และในด้านสังคม เช่น การพึ่งพิงปัจจัยและเงินทุนภายนอกมาก ปัญหาหนี้สินพอกพูน การขาดความมั่นคงทางอาหาร นอกจากนี้ ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นก็ยังส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านด้วย เช่น การเจ็บป่วยจากการได้รับสารเคมีที่ใช้ในการเพาะปลูกและหมอกควันที่เกิดจากการเผาไร่ การสูญเสียแหล่งอาหารตามธรรมชาติ การพังทลายของดิน น้ำท่วมฉับพลัน น้ำแล้ง แม้จะมีเกษตรกรจำนวนมากที่ต้องการลดการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และหันไปประกอบอาชีพอื่นที่มีความมั่นคงในชีวิตมากยิ่งขึ้น แต่การผันสู่อชีพอื่นอย่างรวดเร็วทำได้ยากมาก

โครงการวิจัยนี้ต้องการเข้ามามีส่วนช่วยเกษตรกรในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตออกจาก การปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์สู่วิถีอื่นๆ ที่สามารถอนุรักษ์ป่าได้ด้วยพร้อมกัน ด้วยการใช้อย่าง **“กระบวนการนวัตกรรมทางสังคม”** เป็นกลไกในการสร้างการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของเกษตรกร และในขณะเดียวกันใช้กระบวนการเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงชุมชนกับองค์ความรู้ เทคโนโลยี ตลาดและเครือข่ายจากภายนอก การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่เกษตรกรคุ้นเคยมาเป็นเวลานานมากจนกลายเป็นกรอบวิถีชีวิต ไม่สามารถทำได้เพียงแค่การเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูก เพราะการเปลี่ยนที่ยั่งยืนกว่ามาจากการปรับที่ทัศนคติ มุมมอง การเห็นความเป็นไปได้ของการเปลี่ยนแปลง ไม่ได้มองเพียงว่าการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นทางเลือกเดียวที่เกษตรกรมี ที่สำคัญเกษตรกรจะต้องเป็นมุมมองจากการมองเห็นของตนเอง ไม่ใช่ที่นักวิจัยหรือหน่วยงานจะเขียนภาพให้มอง ทัศนคติต่อวิถีชีวิตที่ตนทำได้ นำไปสู่การเลือกวิถีหารายได้ สร้างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้ต่อไป

✂ **วัตถุประสงค์ในการศึกษา**

- (1) พัฒนาด้านแบบนวัตกรรมกระบวนการทางสังคม (social process innovation) เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรบนพื้นที่สูงมีการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืนและออกจากวงจรการปลูกพืชเชิงเดี่ยว
- (2) พัฒนาเกษตรกรบนพื้นที่สูงให้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปสู่ความยั่งยืน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม
- (3) พัฒนารูปแบบการขยายผลนวัตกรรมต้นแบบที่ได้รับการพัฒนาไปสู่เกษตรกรกลุ่มอื่นๆ ที่มีศักยภาพ และ
- (4) วิเคราะห์/ถอดบทเรียนจากการออกแบบนวัตกรรมสู่การขยายผลและจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

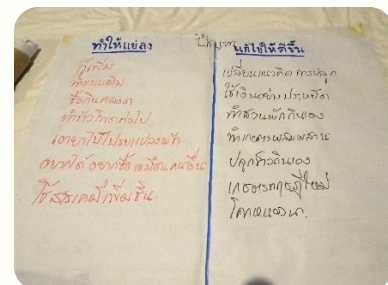
✂ **ขอบเขตการศึกษา**

หมู่บ้านนาไพร และหมู่บ้านน้ำปี้ ต.น้ำมวบ อ.เวียงสา จ.น่าน เป็นพื้นที่ดำเนินงานโครงการ เพราะทั้งสองหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าอนุรักษ์ในความดูแลของอุทยานแห่งชาติศรีน่าน กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ที่จะต้องเริ่มดำเนินการเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางที่กำหนดในมติ ครม. 26 พฤศจิกายน 2561

การดำเนินงานด้วยการประยุกต์แนวคิดกระบวนการนวัตกรรมทางสังคม ซึ่งหมายถึง “กระบวนการคิดค้น การสร้างสรรค์ และการสนับสนุนแนวคิดใหม่ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการของสังคม” เกิดเป็นกระบวนการทำงานทั้งหมด 9 ขั้นตอน

“...กระบวนการนวัตกรรมทางสังคม คือ...กระบวนการคิดค้น การสร้างสรรค์ และการสนับสนุนแนวคิดใหม่ๆ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาหรือตอบสนองความต้องการของสังคม”

✘ สรุปผลการศึกษา

เกษตรกรในหมู่บ้านนาไพรและน้ำปี้ เห็นว่า น้ำ ข้าว และรายได้เสริม เป็นปัจจัยกระตุ้นการเปลี่ยนแปลงวิถีเกษตรได้ แต่ด้วยบริบทพื้นที่และความพร้อมเกษตรกร ทำให้คณะวิจัยตัดสินใจเริ่มต้นแบบน้ำ ข้าวและรายได้เสริม กับหมู่บ้านนาไพร และใช้ต้นแบบข้าวกับหมู่บ้านน้ำปี้ ซึ่งในขั้นตอนถัดมา คณะวิจัยและเกษตรกรจะต้องค้นหา พัฒนาและทดสอบต้นแบบเหล่านี้ร่วมกัน จนหาได้ว่า**ต้นแบบการจัดการน้ำ ข้าว และรายได้เสริมที่เหมาะสมกับ**บริบททางกายภาพและบริบททางสังคมของเกษตรกรในหมู่บ้านนาไพรและน้ำปี้ นั้นควรเป็นอย่างไร

“...เกษตรกรมีรายได้ลดลง...
แต่ค่าใช้จ่ายต่างๆ ก็ลดลง
เช่นกัน...
อีกทั้ง มีแนวโน้มมีหนี้สินลดลง
....”

กระบวนการและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตลอดขั้นตอนการค้นหา พัฒนา ทดสอบ ประเมินประสิทธิผลต้นแบบ และปรับปรุงแต่ละต้นแบบ เป็นกลไกส่งมอบปัจจัยนำเข้าจากภายนอก (input) เช่น ความรู้ เทคโนโลยี ให้กับเกษตรกรและชุมชน เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง จึงถือได้ว่า ต้นแบบน้ำ ข้าว และรายได้เสริม เป็นกลยุทธ์สร้างการเปลี่ยนแปลงให้พื้นที่ ก่อให้เกิดทั้งผลผลิต (output) เช่น ฝาย ระบบน้ำ ข้าว ผลิตภัณฑ์ และผลลัพธ์ (outcome) อย่างการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรม

จากการประเมินผลการเปลี่ยนแปลง (pre-post assessment) โดยเปรียบเทียบข้อมูลก่อนและหลังการดำเนินโครงการ พบว่าเกษตรกรที่เข้าร่วม**โครงการมีการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ลดลงอย่างมีนัยสำคัญ** จากเดิมที่ใช้พื้นที่ในการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เฉลี่ย 27.35 ไร่/ครัวเรือน เหลือเพียง 13.87 ไร่/ครัวเรือน นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ที่ใช้ปลูกไม้ยืนต้นอื่นๆ และพื้นที่ปลูกข้าวมากขึ้น ส่งผลให้เกษตรกรใช้ปุ๋ยเคมีน้อยลง ปุ๋ยอินทรีย์เพิ่มขึ้น และใช้ยาฆ่าหญ้าลดลง

ด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรมีรายได้ลดลงอย่างมีนัยสำคัญ จากประมาณ 86,492 เหลือ 59,826 บาท/ปี โดยเฉพาะรายได้จากการขายข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่ลดลงจากประมาณ 63,913 เหลือเพียง 40,521 บาท/ปี **แม้ว่าเกษตรกรจะมีรายได้ลดลง แต่ค่าใช้จ่ายต่างๆ ก็ลดลงเช่นกัน** ทั้งต้นทุนการเพาะปลูก และค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารในชีวิตประจำวัน มีความมั่นคงทางอาหารมากขึ้น มีค่าใช้จ่ายในการซื้อข้าวสารและอาหารลดลงอย่างมีนัยสำคัญจาก 33,317 เป็น 25,200 บาท/ครัวเรือน ตลอดจน**มีแนวโน้มหนี้สินลดลง** จากประมาณ 492,000 เหลือ 404,000 บาท/ครัวเรือน

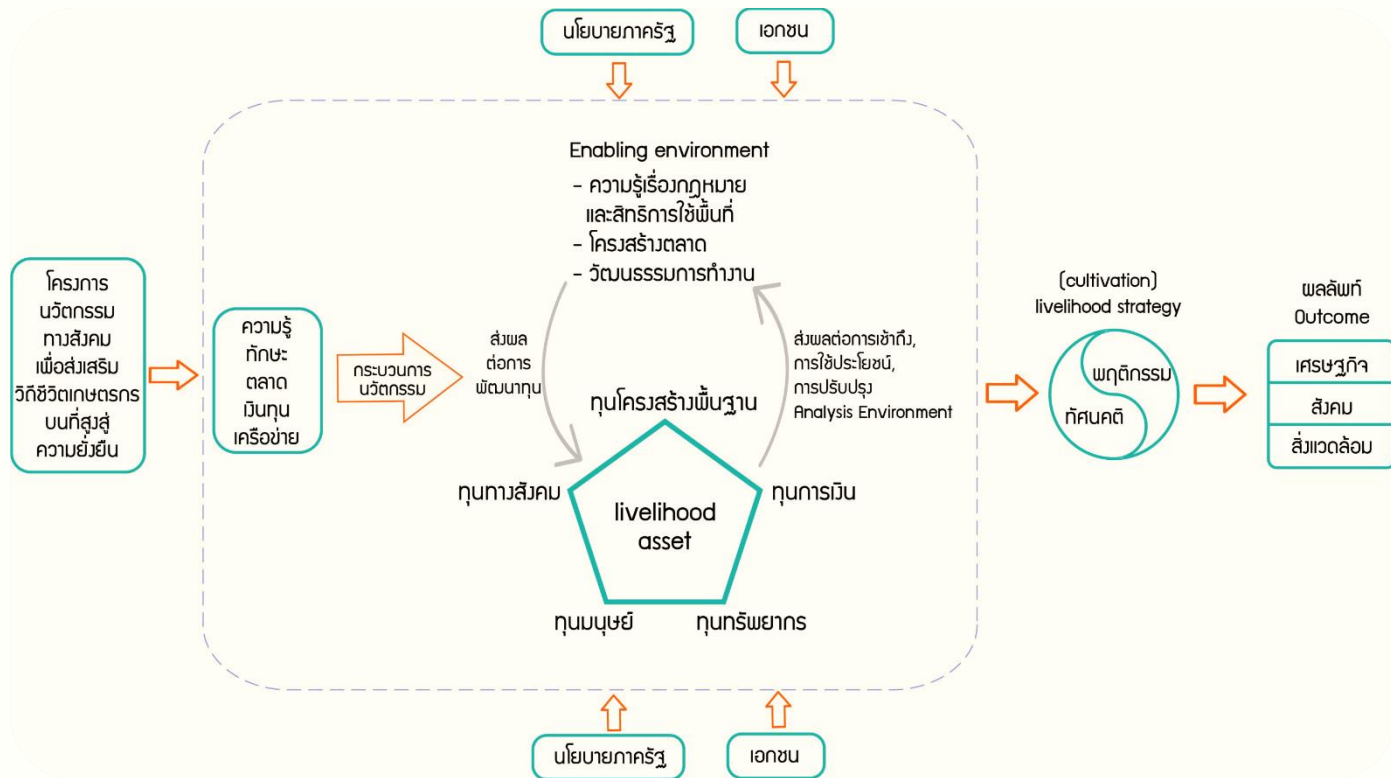

ด้านความสัมพันธ์ในชุมชน พบว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ**มีส่วนร่วมในชุมชนมากยิ่งขึ้น** โดยเฉพาะการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน การแลกเปลี่ยนความเห็นและข่าวสาร และการเข้าร่วมการลงแรง/เอามือ ทั้งนี้ โครงการมีส่วนร่วมในการสร้างความเข้มแข็งทางสังคมนี้ผ่านการจัดทำกระบวนการอย่างสม่ำเสมอ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกมีส่วนร่วม มีส่วนในการออกแบบการพัฒนาให้เหมาะสมกับชุมชน ไม่ใช่เป็นการเข้าไปช่วยเหลือแบบ Top-down ซึ่งจะไม่ได้สร้างความเข้มแข็งของชุมชนในระยะยาว

สิ่งสำคัญที่โครงการมีส่วนช่วยให้เกิด**การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ**ของชาวบ้าน คือการให้ชาวบ้านได้ร่วมเรียนรู้และทดลอง ซึ่งทำให้ชาวบ้านมีความอยากเรียนรู้ อยากทดลอง และไม่กลัวที่จะทดลองสิ่งใหม่ แม้ว่าประสบความสำเร็จหรือไม่ก็ตาม ซึ่งสิ่งนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และเป็นพื้นฐานการพัฒนาของชาวบ้านในอนาคตให้เกิดความยั่งยืนแม้ว่าโครงการจะสิ้นสุดแล้วก็ตาม

แผนภาพแสดงกลไกการทำงานของกระบวนการนวัตกรรมทางสังคมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของทัศนคติและพฤติกรรม

✘ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติและนโยบาย

- การใช้กระบวนการนวัตกรรมทางสังคมเพื่อช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของเกษตรกรในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง จำเป็นต้องมีแม่งาน (host) ทำหน้าที่บูรณาการข้ามศาสตร์และเป็นพี่เลี้ยง และประสานกับผู้เชี่ยวชาญหน่วยงาน องค์กร และตลาด การบูรณาการข้ามศาสตร์ไม่สามารถเป็นเพียงงานเสริมของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งแต่ต้องมีหน่วยงานที่จะรับหน้าที่ host และมีงานบูรณาการเป็นงานหลัก มีงบประมาณสนับสนุนการทำกระบวนการที่ต้องใช้ระยะเวลาอย่างชัดเจน มีตัวชี้วัด (KPI) สำหรับเจ้าหน้าที่ในองค์กร เพื่อให้เห็นความสำคัญของงานด้านนี้
- ระยะเวลาที่โครงการอนุรักษ์ และดูแลทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชนยังไม่สามารถตราในพระราชกฤษฎีกา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องใช้ระยะเวลา ควรหาช่องทางที่ทำให้เกษตรกรที่อาศัยอยู่เขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์สามารถได้รับการช่วยเหลือทั้งด้านองค์ความรู้งบประมาณ กระบวนการจากหน่วยงานอื่นๆ ของรัฐ เป็นการให้ประโยชน์จากช่วงเวลาเกษตรกรเผชิญเงื่อนไขการใช้ที่ดินและต้องหาทางปรับเปลี่ยนวิถีเกษตรยั่งยืน

“ในพื้นที่เขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์...
...สินเชื่อกีฬาเหมาะสมคือ สินเชื่อที่
หนุนเสริมการทำเกษตรยั่งยืน
หรือวนเกษตร
...”

✧ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติและนโยบาย (ต่อ)

- ในพื้นที่เขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์หรือโครงการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะของสินเชื่อที่เหมาะสมคือ สินเชื่อที่หนุนเสริมการทำเกษตรยั่งยืนหรือวนเกษตร ซึ่งได้ผลตอบแทนซ้ำและผลตอบแทนในรูปแบบเงิน (monetary value) ต่ำ เพราะเป็นเกษตรที่เน้นเรื่องความมั่นคงทางอาหารและทุนทางสังคม และจำเป็นต้องเป็นโครงการที่ให้โอกาสเกษตรกรที่อยู่อาศัยในพื้นที่เขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์ ทั้งนี้ แม้ในปัจจุบัน ธกส. จะมีโครงการสินเชื่อรักษำป่าไม้ ไทยยั่งยืน หรือโครงการปลูกป่า สร้างอาชีพ สร้างรายได้ แต่เกษตรกรที่จะเข้าถึงสินเชื่อนี้ได้จะต้องมีเอกสารแสดงสิทธิที่ชัดเจนในพื้นที่ทำกิน ไม่อยู่ในพื้นที่ป่าไม้
- การใช้มาตรการอุดหนุนเชิงพื้นที่สำหรับพื้นที่ในเขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์ เช่น อุดหนุนให้เกษตรกรดูแลรักษาป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติ ทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เป็นแพ็คเกจที่ไม่เน้นการอุดหนุนรายพืชเพราะจะอิงกับราคาและนำไปสู่การเพาะปลูกที่เน้นปริมาณ แต่จะเป็นการอุดหนุนที่ให้ความสำคัญกับการดูแลพื้นที่ ดูแลดิน ดูแลพืชโดยรวม ไม่ขึ้นกับราคาสินค้า เกษตรกรยังสามารถได้รับการอุดหนุนต่อเนื่อง
- การสร้างกลุ่มเกษตรกรไปจนถึงการสร้างกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจากชุมชนที่พึ่งพิงเกษตรเชิงเดี่ยวหรือข้าวโพดเลี้ยงสัตว์เป็นหลักมานาน ต้องหาโอกาสให้เกษตรกรในการทำงานกลุ่มร่วมกัน เห็นจุดมุ่งหมายบางอย่างร่วมกัน สำหรับชุมชนในระยะเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านหรือชุมชนในเขตบริหารเพื่อการอนุรักษ์ หน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือดูแลจำเป็นต้องสร้างโอกาสนี้ให้ชุมชนและหลังจากนั้น ชุมชนควรได้รับการสนับสนุนในลักษณะโครงการระยะยาวอย่างน้อย 1 ปีที่มีพี่เลี้ยงหรือ mentor ช่วยคิดช่วยทำตลอดวงจรการผลิตถึงการตลาด

ผู้ที่สนใจสามารถอ่านรายละเอียดเพิ่มเติม
ได้ในรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ที่
www.agripolicyresearch.com

✧ จัดทำโดย

สำนักประสานงาน “งานวิจัยเชิงนโยบายเกษตรและเสริมสร้างเครือข่ายงานวิจัยเชิงนโยบาย”

สถาบันคลังสมองของชาติ ร่วมกับ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) และ สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

ดร.ปิยะทัศน์ พาหอนุรักษ์ และ คุณวรภัทร จิตรไพศาลศรี

โทร. 02 126 7632 ถึง 4 ต่อ 114, 105 Email piyatat@knit.or.th, worapat@knit.or.th

www.agripolicyresearch.com